

Adatok Pálóczi Horváth Ádám két munkájához. PÁLÓCZI HORVÁTH Ádám két munkájára vonatkozó adatokat találunk az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának egyik vaskos kötetében.¹ Az egész kötet PETROVITS Ignác,² dégi³ könyvtáros másolata „*A Magyar Magog pátriárkhátul fogva I. István Királyig*” című, a szerző romantikus történeti szemlélettel megírt, nyomdának szánt kéziratáról, mely 1817-ben jelent meg. A másolásra azért volt szükség, mert a nyomdász nem tudta a szerző írását olvasni. A másoló munkáját mégis jegyzetekkel, illetve egész oldalnyi betoldásokkal egészítette ki a szerző. Kötetünk függeléke a szerzőnek a másolóhoz, a másolónak az olvasóhoz intézett levele, végül a szerző összefoglaló véleménye a másolatról. Ezekben a függelékekben találjuk ennek a könyvnek a másolására és kiadására vonatkozó ismeretlen adatainkat. Szerzőnk levelében még egy munkájáról, a „*Magyar Universal Lexikon*”-ról is beszámol. Minden adat jelentős, amit ebből a levélből megtudunk, mert ennek a munkának csak a címét ismerjük, a szerző nem fejezhette be, az elkészült kézirat rész pedig az anyaggyűjtéssel együtt elveszett.

I.

A történeti munkánál legelsőnek felmerülő kérdésünk, miért kellett a nyomtatásra kész, autográf művet lemásolni, melyik példányról készült a kiadvány, és hogy mi a különbség a megjelent mű és a mi kéziratosszövegünk között.

A szövegösszevetés azt mutatja, hogy az eredeti kézirat került a nyomdába, mert a kiadványból hiányzik a szerző betoldása, illetve javítása. HORVÁTH Ádámnak a kötetre vonatkozó összefoglaló jegyzetei szerint 1813. dec. 24-én mind a két szöveg, az eredeti és a másolat is, teljesen nyomdakész volt. Kérdés, ha a szerző fontosnak tartotta a másolat kiegészítését — kötetünkbe oldalakat „varrt” bele a másolt szöveg közé —, miért nem inkább ezt a teljesebb példányt adta nyomdába? Oka ennek, hogy szerzőnk nem volt megelégedve a másolattal. Keserűen panaszolja: „Én valóban úgy jártam ezzel az által iratással, mint a Magyar mondá régen, hogy fősvény többet költ, azolta itt szemem előtt is le irathattam volna pénzes íróval; úgy hogy elejét már régen nyomtatni lehetne.”

De nemcsak ez a késelem volt a baj, sérelmesebb ennél, hogy a másoló, a szerző engedélye nélkül változtatott a szövegen. HORVÁTH Ádám ezért jogosan panaszkodik: „a Magyar Patriárkha által irtt Másására, Némelly Jegyzések: Ez az által-írás, ugy a mint vólt, nem az én eredeti Irásom mása. — Nemtsak az Orthographiában, hanem némelly idiotiámusokban is, lőt néhol az értelemben is különböz az enyimtül. Könnyen meg eshetne, hogy vártt örök életemet, mellyet fáradságos munkáim ígérnek, valaha nyughatatlanitaná; és fokban el-ítélnék tülem ezt, az ezzel egy idejü más munkáimtul való különbözés miatt...” Ezután példák következnek a stílus és szóhasználat különbözőségeiről. Végül a záróbekezdés a szerző kiegészítéseire vonatkozik: „... ezekhez a' mit bizonyos okokkal toldanom kellett; ha könnyü fzerrel a Margóra, vagy ad Calcem, vagy közben is be irhattam, beirtam; a hosszabbakat pedig külön papirosra irva bele varrtam: ugy vélem, hogy ha az egész által írást nem fzüklég látni a Censornak; ezen todalékokat fe.” Érthető tehát, hogy a mi példányunk nem látott napvilágot. A cenzorhoz sem jutott el. Csak a másolat szövegéhez tartoznak a kiegészítések, mint ezt szerzőnk a másolónak írta: „A M[agyar] Patriarcha Copiájára tett jegyzésimet is inkább ide zárom, mint a kéz íráiba tegyem: Ne sajnálja Ur[am] Ötsém a M Uraság-

¹ Quart. Hung. 3197.

² Életéről csak annyit tudunk, hogy a M. N. Múzeum első, kinevezett könyvtári segédjére volt. Hivatalától megvált 1805-ben, betegsége miatt. (SZINNYEI József: *Magyar írók*... X. k. 1067. hasáb.)

³ A FESTETICH-család harmadik ágának birtoka Dé. Ura ekkor F. Kristóf. (NAGY Iván: *Magyarország családai*... IV. k. 165. l.)

nak Magának vagy adni, vagy küldeni, e kéréfemmel, hogy jobb a textust az Originálbul nyomtattatni, de a Notatiokat könnyebb is úgy ad Calcem, mint ízokták, az Originálbul mint a Transumptumbul; való, hogy ezt az Originált majd a betűfzedő nagyon meg rongálja; noha benne némelly helyen még olvashatobb betűket talál, mint a Transumptumban; de hífzen az elő egy két levelet, mellyen az imprimatur van, meg lehet tartani; a többi helyett pedig, ha azt a betűfzedő meg nem tudja kémélni, oda engedem majd későbbben az Originalis Maculátát, ha azt a ki nyomotthoz hozzá nézem és igazitom, s a ízerént meg töldom..."

HORVÁTH Ádámnak a „Maculátá”-val is célja volt: el akarta adni. PETROVITS látogatását várta Petrikeresztúrra, s mert nem jött el, levélben tudósítja szándékáról: „... ha barátságos látogatást, mellyet régen nem ohajtottam oly nagyon mint most, nem vártam volna is; azt nyertem volna vele, hogy a Patriarkát Maga vitte volna Uram Ötsem; de még azt is, hogy meg nézte volna a Typographiámat, mellyet a M. Uraságnak el-akarok adni; jobban illik akkora könyvtárba mint a Dégi, de bátrabb helyje is volna ott mint itt; a hol az itteni zür zavarok közt, az is változhatik olly ártatlan házi butorrá, a mellyből possit fuum toxicum invidia cliqvare. — Az eszköz magában kitsiny, de a betű ízámjaihoz keppelt meg birna nagyobb táblát is, a betűi Német és Deák, vagy is Deák-Magyar, a ízükfeges Magyar accentusokkal s egyebb jelekkel, és Diphthongusokkal. Ha hát már meg-nem-mutathattam; kérdezze meg Uram Ötsém a M Urtul, ha volna e kedve meg venni? és tudósittfon mentül elébb; hogy ha nem tetízene, itt valakinek eladjam.” Nem tudjuk, hogy ez a korrektúra példány elpusztult-e vagy lappang valahol.

Ilyen körülmények után végül is 1817-ben elhagyta a sajtót a magyar MAGOG pátriárkhától I. ISTVÁNIG terjedő, nyelvészeti vonatkozásokban is gazdag, magyar történelmi munka. Ekkor, a könyv megjelenése után, 1817. májusi keltezéssel a másoló PETROVITS elmondja másolásának körülményeit. Menti magát, a szerző minden vádolását igyekszik elhárítani: „Előbeszédje annak, a ki az eredeti Munkát így írta-le. Az eredeti Kézírást a Nyomatató nem elég olvashatónak találván, kívánta, hogy újra iratassék le; melly dolog én reám bizottatott. Én igen-is szerettem volna, ha tsupán szóról szóra, s választó Jegyről választó Jegyre lehetett volna az eredeti Írást másolnom. De a Munkát néhol semmi, sok helyen meg igen nehéz értelműnek lenni tapasztalván (nem egyedül én, hanem a Szerzőnek egy meghitt tudós s vele egy vallásu Baráttya-is; és ugyan a nyomtatásnak mind előtte mind már utánna-is), még-is pedig a világosabb s tökéletesebb Előadást korántsem elmém valami viszketegségéből, hanem az érdemes Szerzőnek igaz ditsőségéért szeretvén, elkerülhetetlen szükségnek láttam e dolgon segitenem, a mint tsak vagy kipótolálással (mikor valami a hamar író Szerzőnek tollában maradt volt), vagy más Szóelrakogatással, vagy értelmet különböztető s megállító Jelváltoztatással segiteni tudtam; sőt némelly fontos Mondásoknál a hibás értelem s roszrafordítás eltávoztatása miatt, néhol ismét avagy tsak kevés lágyítás, enyhítés kedvéért-is holmi kis toldalékkal-is élni illendőnek tartottam. Mindezeket pedig annyival bátrabban tselekedtem, mivel magamban úgy végeztem, hogy ezen így készült uj Leírás a Nyomatásnak előtte a Szerzőnek megküldjem, valamint meg-is küldöttem. Már most tehát, minekutánna a Könyv nem ezen Másolás, hanem a Szerzőnek Keze Írása szerént Ki vagyon Nyomatatva; ezen én Leírásomnak tsak az a haszna Marad, hogy a megvizsgáló Authornak változtató s toldozó keze látszik benne.”

PETROVITS Ignác ennek a magyarázó előszavának a végére, a dátum után feljegyezte kötetünk sorsát: „Ugyanaz napon bétettem a Dégi Bibliothécába, mellyre szerentsém vagyon gondot viselni.” PÁLÓCZI HORVÁTH Ádám kiegészítései tehát nem láttak napvilágot, egyedül ez a kötet őrzi, amely azóta a dégi könyvtárból az Országos Széchényi Könyvtárba került.

2.

Érdekessége még a kéziratunkhoz kötött HORVÁTH Ádám levélnek, hogy a szerző befejezetlen, elveszett munkájára és anyaggyűjtésére, a *Magyar Universal Lexikon*ra őrzött meg adatokat. A szerző, egyéb munkáit is felsorolva szólt erről is FODOR Gerzsonhoz intézett levelében, 1815-ben.⁴ „Most munkában lévők ha még meg-készülhetnek *Magyar Universal Lexicon*, Encyclopaedica jelzésekkel keverve : A közönséges szótárak, és a hol azok hiányossak, más Historiai Lexiconok betürendje szerint (de erre még csak 2 Tom. Adversariam van.) — Későn kezdtem.” A mi levelünk adataiból hozzávetőlegesen tudjuk, hogy milyen apparátussal dolgozott ezen a művén : „A Bibliothecamra vagy Nagyon universale Lexiconomra mellyet Magyarul, rövid Encyclopaedia formára kezdtem kézfizetni (ha még valami tíz esztendeig — és pedig kevés gondal — élhetnék) kérjen Uram Ötsém a M Asszonytul egy Botanica terminológiát, még most csak az A betűből ; Maga pedig szerezzze meg U[ram] Ötsém a Somogy vármegyei Helységek neveit a Nemelek laifromát is, de csak úgy kéz alatt, mert az ollyantul irtóznak a mi Magyarjaink, holott én csak a vezérek neveket akarom, és ha mi nevezetést némellyeknek őseirül meg tanulhatok ; Historiai, Geographiai, Chronologiai, Philologiai, Mythologiai fejedem elég van, az eddig való Nagy lexiconokban ; Philosophiara, Jussra, Physicara, s resszerent Chemiara, Mathesisra, kivalt Astronomiara, Theologiara, Grammaticára ízükségesek is, kis könyvtárombul meg lehetőfen ki kerülnek ; csak a Naturalis Historiara nints egyebem, mint a Linne az Fabric Entomológiája, és a Jonston Theatrum Animaliumjanak hat Tomussa : a Statilíticara más, mint a Pelezhofer Arcana Status, és de Natione Stany Hyppolitus a lapide : Német elég van : de azoknak meg érthetélivel időt tölteni nem nekem való, a ki 55 elztendői korába kap ollyan munkába, mellynek csak az A betűje lessz annyi mint a Hofman egész lexiconja : mert ebben az Abda íző 4dik paginán van, az enyim pedig már eddig 15 árkus.”

Sajnos nem „még valami tíz esztendeig” dolgozhatott szerzőnk ezen a munkáján, 1816. jan. 27-én kívánt magának tíz esztendőt, és négy év múlva, csak egy nap különbséggel, 1820. jan. 28-án halt meg. Csupán a címét ismerjük ennek a kéziratának, annyit tudunk róla, hogy dolgozott rajta, de nem fejezhette be. Kéziratunk értéke, hogy képet ad a szótár tervezetéről, terjedelméről és arról a tudományos forrásanyagról, amellyel szerzőnk olyan lelkesedéssel gyűjtögette adatait.

BUSA MARGIT

Érdekes sajtóhibák. KAZINCZY Ferenc *Orpheus* című folyóirata első kötetének első számán az év megjelölésénél a nyomtató, LANDERER Mihály, száz évet tévedett : 1790 helyett 1890. évet nyomtatott. Nem jelentős tévedés ez, de mégis feltűnő, hogy a fontosabb bibliográfiai összeállítások és az irodalomtörténet nem vette észre. KAZINCZY levelezésében sincs nyoma. Talán azért nem találjuk ennek a tévedésnek visszhangját az irodalomban, mert LANDERER még idejében észrevette hibáját és kijavította. Bizonyítja ezt az a tény, hogy az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptárának három *Orpheus*-példánya közül az egyikén már helyesen 1790-es évszámot találunk. Mást is javított LANDERER az 1890-es évjelzésű címlapon : két példányunkon „Hónapos” írásról és „Köttet”-ről olvasunk, a már javított, 1790-es számon pedig „Hónapos” írást és „Kötet” szót találunk.

Most nem célunk az, hogy felkutassuk a könyvtáraink állományában levő *Orpheus*-példányokat. Csak mint apró érdekességet említettük meg ezt a néhány sajtóhibát.

BUSA MARGIT — VIRÁGH RÓZSA

⁴ HOFFER Endre : *Horváth Ádám levele Fordor Gerzsonhoz . . .* Figyelő. 1876. 49. l.

Kuthy Lajos levele Balogh Károlyhoz, a Pécsi Aurora szerkesztőjéhez.
(Adalék az 1840 körüli évek magyar könyvkereskedelmének történetéhez.) BALOGH Károly szerkesztette az 1843-ra megjelent *Pécsi Aurora* c. almanachot. Előkészítő munkálatai során levélben többeket felkért az évkönyvben való közreműködésre, így KÖLCSEYt, CZUCZORT, PÉCZELY Józsefet és másokat. BALOGH hagyatékában maradt fenn az alább közlendő KUTHY-levél is.¹

A levélből kiviláglik, hogy BALOGH avval a kéréssel fordult KUTHYhoz: küldjön neki a műveiből bizománnyi eladásra,

Az akkor már divatos és jól kereső író, az üzleti ügyekben jártas KUTHY, válaszában nem helyesli a magánosok bizományszerű könyvterjesztését. Nem bízik az efféle vállalkozások sikerében, meg fél is a hivatásos könyvkereskedők bosszújától. Személyi bizalom alapján azonban mégis hajlandó belemenni az üzletbe, ha kedvező ajánlatot kap BALOGHTól. Levele végén KUTHY különlenyomatot kér sajtó alatt lévő novellájából. A novella meg is jelent a *Pécsi Aurorában*.² A levélben említett bizománnyi vállalkozás megvalósításáról, esetleges sikeréről azonban semmi adatunk sincsen. Talán éppen KUTHY érvelésére BALOGH elállt a bizománnyi könyvterjesztés tervétől.

KUTHY levele így hangzik :

Pest Octob. 29. 1841.

Barátom uram!

Folyó hó 8^{kán} kelt levelére ithon nem létem miatt csak most válaszolhatok. A' mi ajánlatát illeti szívesen fogadom, de ezen rendszernek általánosítása, 's magányos vállalkozók általi könyvkezelésnek hirdapok utjáni közzé tétele, 's sikerbe vétele két oknál fogva alkalmatlan eredményü terv. 1.) mert ez által a' könyvárusokat válolati ellenségeinkké tennénk, kik bizonyosan találnának módot egy vagy más alkalommal visszaadni a kölcsönt; 2.) mert nem mindenütt ajánlkoznak örömet privatusok könyveink' szétosztására, vagy ha elvállalják is nem járnak el benne pontosan; sőt gyakran pénz és könyv elég illetlenül és aljasan oda vész nálók; holott a' könyvárusokat részint a' középponti kereskedőkkel vezetett viszonyoknál fogva részint törvénnyel fizetésre kényszeríti az ember, ha tán önjavára feledőleg embertelenül csalni akarna. Azonban a' magánosokkali levelezés, mint szinte azoknak ügyszeretményei több költségbe fogának kerülni, mint a' mennyi nyereség ezen rendszerben ajánlkozni látszik.

Ugyan azért a' terv in genere impracticabile levén, azt, csak az ön általam becsült és hiteles személyéhez kötöm, 's ezennel barátságosan kérem hihetőlegesen egybevetés után írja meg hány példányt 's mennyi idő alatt oszlathat szét? 's minő szállító alkalommal akarja megkapni a' küldeményt? minő lábra, és mennyi időre akarja felállítani a pontos és hitelbiztos számolást? 's ezekhez képest én időszakonként küldendek könyvet az ön által szerényen kívánt procentatio mellett.

Válaszát el várva, 's kinyomandó novellámnak egy példányát, külön a' correctura után lehuzandó ivekben részemre feltartani kérve, szíveségébe ajánlott maradtam :

Önnek :

őszinte barátja 's szolgálja
Kuthy Lajos'

Kívül címzés: ³ „Nemes Balogh Károly urnak barátilag

Pécsett."

HERNÁDY FERENC

¹ KUTHY levelét több más kézirattal együtt dr. KONCZ Miklós (Szentlőrinc, Baranya m.), BALOGH unokája engedte át feldolgozásra. Szíveségéért ezúton is köszönetet mondok.

² *Rágalom és gyanu.* 65–90. p.

³ KUTHY címeres vörös pecsétjével.

Vörösmarty Mihály könyvtára. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára őrzi azokat a könyveket, amelyek VÖRÖSMARTY Mihály könyvtárából fennmaradtak. A szerény kis gyűjtemény a költő unokájának, BERNRIEDER Jánosné SZÉLL Ilonának ajándékából 1927-ben került az Akadémia birtokába nagy mennyiségű kézirattal¹ és néhány tárgyi emlékekkel (írásztal stb.) együtt, s 1944-ig az Akadémia VÖRÖSMARTY-szobájában volt elhelyezve.² Az ostrom következtében a VÖRÖSMARTY-szoba berendezése éppen úgy elpusztult, mint a mellette levő GOETHE-szoba, de a kéziratosokat és könyveket legnagyobb részben még idejekorán biztonságba helyezték, s így azokból csak kevés kallódott el. A kéziratosok ma az Akadémiai Könyvtár kézirattárában, a könyvek a régi könyvgyűjteményben vannak elhelyezve.

BERNRIEDERNÉ sajátkezű könyvjegyzéke, mely az ajándékok átadásakor készült, összesen 106 kötetet sorol fel VÖRÖSMARTY és 4 kötetet CSAJÁGHY Laura birtokából, együttvéve tehát 110 darabot. Ehhez járult még néhány olyan könyv, amelyeket szerzőik VÖRÖSMARTY lányának, SZÉLL Kálmánné VÖRÖSMARTY Ilonának ajánlva adtak ki. A 110 kötetből ma megvan 98.³

A kevésszámú könyvből álló gyűjtemény bizonyára nem tartalmazza VÖRÖSMARTY egykori összes könyveit; azoknak már jelentékeny része vagy még a költő életében, vagy pedig később, a családtagok kezén szétszóródhatott. Nemcsak a könyvek meglepően csekély számából kell erre következtetnünk, hanem a tapasztalható hiányokból is. Mindenekelőtt feltűnő, hogy többkötetes műveknek sokszor csak egy-egy kötete van meg. Pl. FÁY András szépirodalmi összes műveiből csak a 8. kötet, GVADÁNYI: *A világnak közönséges történetjének* 4. kötete, HORVÁTH Mihály magyar történetének 3. kötete stb. Ugyanígy feltűnő, hogy számos olyan mű van, amely semmiképpen nem hiányozhatott könyvtárából. Még VÖRÖSMARTY saját műveinek életében megjelent kiadásai sincsenek meg teljes számmal, így VÖRÖSMARTY *Minden munkáinak* 3 kötete (1833), *Marót bán*, *Ujabb munkáinak* 4 kötetes kiadásából is (1840) hiányzik az első kötet. De elképzelhetetlen, hogy ne lett volna meg birtokában KÖLCSEYnek egyetlen műve, vagy KISFALUDY Károlyé, akihez olyan szoros szálak fűzték. Nincs meg a könyvek közt SZÉCHENYI *Hitele* (csak a *Stádium* és *Kelet népe*), KAZINCZYNak egyetlen eredeti munkája, és még számos hasonló példát említhetnénk. A folyóiratokat is mindössze a *Társalkodónak* egy fél évfolyama képviseli, teljesen hiányzik az *Aurora*, az *Athenaeum*, a *Tudományos Gyűjtemény*, pedig ennek az utóbbinak szerkesztője is volt. A kortársak közül is bizonyos, hogy sokkal többen ajándékozták meg műveik tiszteletpéldányaival a költőfejedelemlékként ünnepelt VÖRÖSMARTYt, mint azzal a négy-öt kötettel, amelyben dedikációt találunk.⁴

Lássuk már most, mi az, ami VÖRÖSMARTY könyvtárából megmaradt, illetve amit az Akadémia a BERNRIEDERNÉ-féle jegyzék szerint megkapott.

VÖRÖSMARTY saját művei közül a *Zalán futása* (2 példányban), *Salamon király*, *A bujdosók*, *Csongor és Tünde*, *Czillei és a Hunyadiak*, *Vérnász* első kiadásai, *Ujabb*

¹ *A Magyar Tudományos Akadémia Vörösmarty-kéziratainak jegyzéke*. Összeáll. BRISITS Frigyes. 1928.

² *A M. Tud. Akadémia Vörösmarty-szobájának megnyitása és ismertetése*. (Akadémiai Értesítő 1927. 160–161. l.)

³ Elveszték a következők: *Institutiones iuris civilis*. 1568. — BERZSENYI Dániel *Összes Művei* 1. kötet. 1842. — PETŐFI *Összes költeményei*. 1847. — KAZINCZY Ferenc *levelei*. 2. kötet. 1941/1842. — SHAKESPEARE: *König Lear*. 1844. — *Ius publicum*. 1657. — BAJZA *Összegyűjtött munkái*. 2 kötet. 1851. — OSSIÁN: *Poems*. 1844. — DIÓSZEGHY — FAZEKAS: *Magyar fűvészkönyv*. 1807. — [CZUCZOR]: *Hunyadi J.* ENGEL, FESSLER után. 1844.

⁴ Dedikált példányok: EÖTVÖS: *Reform*, GOROVE: *Nemzetiség*, FÁBIÁN Gábor OSSIÁN-fordítása, BÖLÖNI FARKAS Sándor: *Utazás Észak-Amerikában*. — Az *Ellenőr* 1847-i kötete BAJZA VÖRÖSMARTYNÉnak szóló ajánlásával.

munkáinak (1840) 2–4. kötete, *Minden munkáinak* (Nemzeti könyvtár 1847) egy teljes kötétt példánya és egy felvágatlan részlet, füzetekből és az a középiskolai magyar nyelvtan, amit Czuczor Gergellyel együtt ő írt. — A magyar irodalmat KISFALUDY Sándor *Hunyadi Jánosa*, VIRÁG Benedek *Poétai munkái*, illetőleg a *Költemények és Epodusok*, RÉVAI Miklós *Elegyes versei*, ZRINYI *Minden munkáinak* KAZINCZY-féle kiadása, BERZSENYI Összes művei, GVADÁNYI *Unalmas órákban való időöltése* és a *Világnak közönséges törtérelje*, HORVÁTH Cyrill *Tírusa*, FÁY András *Szépirodalmi összes munkái* és az *Árvizkönyv* 5. kötetében EÖTVÖS *Karthusija*, PETŐFI művei VÖRÖSMARTYNAK ajánlott 1847-i kiadása, BAJZA *Összegyűjtött munkái*, KAZINCZY levelei (KISS Jánoshoz, 1842) és BÖLÖNI FARKAS Sándor: *Utazás Észak-Amerikában* képviselik. — A külföldi irodalomból eredeti nyelven SHAKESPEARE drámáinak több kiadása, BURNS, MILTON, SHELLEY, MOORE, OSSIAN, SCHILLER összes művei, GOETHE összes műveiből a színművek, magyar fordításban SHAKESPEARE *Coriolanusa* PETŐFITŐL, SCHILLER *Turandotja* és OSSIAN FÁBIÁN Gábor fordításában, LESSING *Barnhelmi Minnéja* KAZINCZY fordításában és még németül a *Lear király*, illetőleg TASSO eposza található meg. Feltűnő, hogy a francia irodalmat egyetlen író sem képviseli. — Az ókori klasszikus irodalom se gazdagabb: CICERO: *Epistolae ad familiares*, OVIDIUS: *Elegiae*, HORATIUS, azonkívül magyar fordításban PERSIUS Flaccus Kis Jánostól, HORATIUS levelei és CICERO *Leliusa* VIRÁG Benedektől, OVIDIUS *Keservei* és az *Atváltozások* (az utóbbi nincs felvágva) EGYED Antaltól és HOMEROS *Iliásza* VÁLYI NAGY Ferentől. — Történelmi, irodalomtörténeti, jogi, filozófiai, nyelvészeti és politikai munkák a következők: HORVÁT István: *Magyarország gyökeres nemzetségeiről*, BETHLEN Imre: *II. Rákóczy György ideje*, TOLDY Ferenc: *A magyar nemzeti irodalom története*, HELTAI Krónikájának 1. része (1789-i kiad.), SMETIUS: *Prosodia* (1617), VIRÁG Benedek: *Magyar prosodia*, SZONTÁGH: *Propylaeumok a magyar philosophiához*, *Institutiones iuris civilis* (1568), *Ius publicum* (1657), [Czuczor Gergely]: *Hunyadi János*, SZÉCHENYI: *Stádium*, *Kelet népe*, EÖTVÖS: *Reform*, GOROVE: *Nemzetiség*, PALUGYAY: *Megyerendszer* (nincs felvágva), THIERS: *Histoire du consulat et de l'empire*, NAPOLEON *önéletrésa* FÁBIÁN Gábor fordításában és egy VERBŐCZY, valószínűleg ügyvédi képesítésének emlékeként, bár a példányon nem látszik, mintha valaha is forgatta volna. — Mindezt kiegészíti kedvelt szórakozásával, a vadászattal kapcsolatosan PÁKH Dénes *Vadászattudománya* és az anyjától örökölt orvoskodási hajlamának, meg az élete végén olyan nagy bizalommal használt homeopata gyógyászatnak jeleként ARGENTI Döme *Hasonszenvi gyógyítása* és a *Magyar fűvészkönyv*. Van még egy középiskolai latin könyv (BÜSCHING: *Liber Latinus*. 1770.), *A tisztbéli irás módja*, az 1840, 1844, 1847/48-i törvények gyűjteménye, egy alkalmi kiadvány BETHLEN Rozália halálára, a *Társalkodó* egy fél évfolyama és egy német kalendárium.⁵

Nem sok az egész, s bármennyi jellemző darab is van benne (ZRINYI, VIRÁG Benedek, SZÉCHENYI, SHAKESPEARE) és bármennyi vesztetett is el eredeti könyvvállományából, kétségtelen, hogy VÖRÖSMARTY elsősorban nem saját könyvtárából merítette nagy olvasottságát. Gyermekek és ifjúkorában atyja könyveit forgatta: klasszikus auktorokat és latin nyelvű magyar történelmi munkákat. Később a PERCEL-család könyvtára állott rendelkezésére, főleg pedig író barátja, a buzgó könyvszerző, TESLÉR plébános küldögette neki szorgalmasan könyvtárának értékeit.⁶ Életének későbbi szakaszában feltételezhető, hogy mint az Akadémia tagja, az Akadémia Könyvtárának gazdag állományából választotta olvasmányait.

⁵ Ebből is néhány darab részben vagy egészben felvágatlan. Így HORVÁTH Mihály *Magyar történetének* meglevő 3. kötetéből csak a WESSELÉNYI-összeesküvésről szóló és az 1740-től 1751-ig terjedő rész van felvágva, TOLDY Ferenc irodalomtörténetéből is az első kötet nagyrésze felvágatlan.

⁶ GYULAI Pál: *Vörösmarty életrajza*. Bpest 1895. 6, 12, 22, 42. 1.

Könyveit nem is tartotta valami nagy rendben. Lakásában „a butorokon, pallón könyvek és iratok heverték szanaszét s maga a könyvszekrény is csak egyszer volt rendben, mikor a jó SALLAY⁷ rendbe szedte és jegyzéket készített rólok. Ez 1836 körül történt, midőn egy gróf butorainak árverésén ugyancsak SALLAY, az ő megbízásából, néhány diszesebb butort vásárolt számára, a többek közt egy üveges könyvszekrényt s egy igazi íróasztalt, melyeket VÖRÖSMARTY gyermekies örömmel mutogatott barátjainak. De az igazi íróasztalon is csak úgy hevert a könyv és irat, mint a nem igazin.”⁸ Sajnos ez a SALLAY-féle könyvjegyzék ma nem található, pedig mennyivel jobban ismerénk akkor VÖRÖSMARTY könyveit!

A könyvek tulajdonának megőrzésére se igen fordított gondot VÖRÖSMARTY, névbejegyzése mindössze 9 könyvében olvasható. Talán ezért is kallódott el belőle sok. Egy bejegyzés 1816-os,⁹ egy 1832-es,¹⁰ a többi mind 1825-ös évszámmal.¹¹

Meglepő, hogy a könyvek szövegéhez schol sem fűzött megjegyzéseket. Még aláhúzások, egyes részeknek lapszelen ceruzával való megjelölése is csak egészen kivételesen fordul elő. A *Kelet népé*-ben egyetlen vonást nem találunk, pedig behatóan foglalkozott vele, hiszen az *Athenaeumba* részletes bírálatot írt róla. SHELLEY verseskötetében van néhány jelölés: aláhúzás és lapszéli vonás, TOLDY irodalomtörténetében három hely kapott jelet¹² és HELTAI krónikájában található néhány aláhúzás,¹³ meg egy széttépett nyelvészeti jegyzet darabjai könyvjelzőül.

Saját művei közül is csak kettőben található javítás: a *Czillei és a Hunyadiak*-ban egy betűhiba javítása, és egy helyen V. LÁSZLÓ neve átírva SZILÁGYI-ra. A *Vérnász*-ban pedig egy névelő beszúrása, egy szó és egy sor megváltoztatása. Írói műhelyének titkaira tehát nem sok világosságot vet a könyvtár.¹⁴

⁷ VÖRÖSMARTY barátja.

⁸ GYULAI I. m. 142.

⁹ CICERO: *Lelius*. Magyarázta VIRÁG Benedek. Pest 1802. A bejegyzés: Michaelis Vörösmarty 2eundum in annum Humanitatis Scholae auditoris 1816.

¹⁰ *Emléke ... Bethlen Rosáliának*.

¹¹ OVIDIUS: *Elegiae*, HORATIUS levelei, CICERO: *Epistolarum ...*, VIRÁG Benedek *Poetai munkái*, RÉVAI *Elegyes versei*, HORATIUS és VERBÓCZY. A bejegyzés ezekben: Vörösmarty Mihál 1825.

¹² Az egyik helyen arról van szó, hogy mikor a történetírás hibáztatja MÁTYÁS királyt, miért hagyta a törököt elhatalmasodni, „felejteni látszik, hogy a Lajtán túl soha nem nyugvó veszély sürgetőbben kívánta az elhárítást.” (2. kötet 5. l.) A másik: „A német nyelv a Zsigmond óta sürűbben bevándorlott és Albert alatt vérszemet kapott német vendégek által a hazában tetemesen kezdett gyarapodni”. (59. l.) Harmadik: „éppen abban nyilatkozott a nagy király lelkes-testestül nemzeties értelme, hogy mind a magyar erkölcsökhöz hiven ragaszkodott, mind a magyar nyelvet, abban járatlan nápolyi hitvesét s olasz vendégeit nem tekintve, nem csak nem mellőzte, hanem az ősi magyar szokás fenntartásával akarnának kezében adni.” (306. l.) — „rántzigálják vala azt hol imide, hol amoda nagy dühösséggel”. (308. l.) — „Az pártolók pedig szaladoznak, ki imide, ki amoda”. (311. l.) — „állhatatlanságát és álnokságát”. — „mint hogy sok új királyok légyen”. — „mikoron egybe-veszést szerezhettek a királyok között. Abból keresik az ő hasznokat.” (312. l.) — Talán ZSIGMONDRól készült eposzt vagy drámát írni?

¹³ Érdekes, hogy az aláhúzások mind a ZSIGMOND királyra vonatkozó részben találhatók: „és a Magyaroknak tsuda erköltsöket” — „Sigmondot ők ki-akarnák üzni és békeséges országot akarnának kezében adni.” (306. l.) — „rántzigálják vala azt hol imide, hol amoda nagy dühösséggel”. (308. l.) — „Az pártolók pedig szaladoznak, ki imide, ki amoda”. (311. l.) — „állhatatlanságát és álnokságát”. — „mint hogy sok új királyok légyen”. — „mikoron egybe-veszést szerezhettek a királyok között. Abból keresik az ő hasznokat.” (312. l.) — Talán ZSIGMONDRól készült eposzt vagy drámát írni?

¹⁴ „Ah ő bünre ingerelve volt” helyett „Ah ő a bünre ingerelve volt” (105. l.) — „Ah én egy háladatlan lány vagyok” helyett „Ah én rosz háladatlan lány vagyok!” (52. l.) — „Váro leányt jól várt szerencse ér” helyett „Váro lány még várt szerez magának.” (55. l.)

Egy bizonyos : VÖRÖSMARTY nem volt könyvgyűjtő. Nem próbálta összegyűjteni

„A bölcsék és a költők műveit
S mit a tapasztalás arany
Bányáiból kifejtett az idő.”¹⁵

Állandó anyagi gondjai sem engedték meg a nagyobbarányú könyvvásárlásokat, de hiányzott is belőle a könyvgyűjtésnek, a könyvek gondozásának szenedélye. Könyveinek legnagyobb része kötetlen, sokszor szakadozottak, nyűttek, foltosak; egy darabon sincs nyoma annak, hogy ő köttette volna be. A könyvnek, könyvtárnak külső formája nem sokat jelentett számára. — Nem is igen láthatott olyan könyvtárt, amely szépségével, nagyságával lenyűgözhetne volna. — A „lángképződés“ emberétől végtelenül távol állott minden bibliofil-érzék, ami kétségtelenül mindig föltételez bizonyos mértékű pedantériát. Szeme nem a könyv, a könyvgyűjtemény esztétikai formákba zárt külső megjelenésén akadt meg, hanem csak az eszmei tartalom érdekelte, s azon túl képzelete ragadta a fantázia birodalmába, ahol az emberi társadalomnak és kultúrának, a nemzet múltjának és jövőjének nagy problémái lázas víziókban tornyosultak eléje.

S most még néhány szót arról a négy könyvről, amelyek a VÖRÖSMARTY-könyvtárhoz tartoznak, de nem az ő, hanem felesége könyveiként kerültek az Akadémiára. Az egész gyűjteménynek legmeghatóbb darabjai: Laura atyjának, CSAJÁGHY Jánosnak énekeskönyve¹⁶ (a kötésen még CSAJÁGHY Máté neve 1772-ből), azután egy KÁROLI Biblia DEÁK Ferenc ajánlásával (Csajághy Lóráé. Emlékl. Deák) és két imakönyv. Az egyik SZÉKÁCS József: *Imádságok protestáns keresztyének számára*, 1844, tele préselt virágokkal, hajfürtökkel. A VÖRÖSMARTY-család sok viszontagsággal teli életének, ki tudja, mennyi-mennyi egykor beszédes, de ránk nézve már néma emléke! A másik imakönyv nagyon csonka. Se címlapja, se vége; SZIKSZAI György: *Keresztyéni tanítások és imádságok* valamelyik kiadása a sok közül. Benne is száraz virágok, három kézzel írt imádság. A szakadozott lapszélek gondosan kijavítgatva, bekötve s finoman metszett ezüst esztiján csak egyetlen évszám: 1843, az esküvő éve.

CSAPODI CSABA

Tevan Andor és a magyar könyvművészet. 1955. október 8-án hunyt el a magyar nyomdászatnak, könyvművészetnek és könyvkiadásnak egyik jelentős alakja: TEVAN Andor. Az olvasó, a szép könyvet szerető ember számára e név egybe-forrott klasszikus- és kortársíróinkéval, ugyanakkor felidézi tudatunkban a nemesebbnél nemesebb formában megalkotott könyvek hosszú sorát. „Nagy példányszámban jót, olcsón és mégis szépen!” — ez volt életének és munkásságának, elindulásától kezdve, jelszava. Ilyen megfontolással adta ki, már a kezdet évében, 1912 elején, a *Tevan Könyvtárt*.

Százával láttak benne napvilágot a kitünőbbnél kitünőbb hazai és külföldi írók; többek közt: ADY, JUHÁSZ Gyula, KAFFKA Margit, KARINTHY Frigyes, KOSZTOLÁNYI Dezső, KRÚDY Gyula, NAGY Lajos, PÉCZELY József, PETŐFI. Külföldiek: G. HAUPTMANN, Fr. HEBBEL, Gottfried KELLER, Th. MANN, H. MANN, A. SCHNITZLER, Ft. WEDEKIND; BALZAC, CHATEAUBRIAND, Paul CLAUDEL, ERCKMANN-CHATRIAN, FLAUBERT, A. FRANCE, M. MAETERLINCK, MAUPASSANT, Georges RODENBACH, Tristan BERNARD, VILLIERS DE L'ISLE ADAM; D'ANNUNZIO; ANDREJEV Leonid; J. SWIFT; MARK TWAIN.

¹⁵ VÖRÖSMARTY: *Gondolatok a könyvtárban*.

¹⁶ *Az Isten' anyaszentegyházbéli közönséges isteni-tiszteletre rendeltetett énekes könyv*. Debrecen 1736. és egybekötve vele SZENTZI MOLNÁR Albert: *Szent Dávid királynak ... soltári*. Debrecen 1736.

A *Tevan Könyvtár* darabjaival, a TEVAN-kiadványokkal általában, bár megérdemelnék, nem foglalkozhatunk e helyen kimerítően. A *Tevan Könyvtárnak* 21–25. számát, az 1913-ban, *Major Henrik Panoptikum*a címen megjelent művét azonban ismeretnünk kell. Írók és hírlapírók karikatúráit tartalmazza, KOSZTOLÁNYI Dezső és MAJOR Henrik előszavával. Vajszerű borítólapján, színes hullámvonalakkal szerkesztett, ovális keretben a mű cím- és impresszumadatai oly módon foglalnak helyet, hogy a kettőjük közé rajzolt címlapkép egész artisztikuma kiemelkedik. A kép — idézzük KOSZTOLÁNYI előszavából: — a panoptikum ajtajában álló kikiáltót ábrázolja, amint az emberek fülébe harsogja, „Önök ebben a könyvben félretaposott, kifecamodott, össze-vissza nyaggatott arcokat látnak, amelyeknek boldogtalan tulajdonosai az írás nehéz mesterességét űzik . . . Major Henrik kaján, fájdalmas, ördögös rajzoló. Benne él leginkább a régi párisi rajzolók génusza, a montmartrei művészek elátkozott lelke.”¹ A borítólap tervezője — bár szignálva nincsen — ugyancsak MAJOR. 121 magyar írónak és újságírónak karikatúráját tartalmazza a könyv. Köztük találhatók: ADY, AMBRUS Zoltán, BÖLÖNI György, BRÓDY Sándor, EÖTVÖS Károly, GÁBOR Andor, GÁRDONYI Géza, HELTAI Jenő, KAFFKA Margit, KARINTHY Frigyes, KOSZTOLÁNYI Dezső, KRÚDY Gyula, LÁNYI Sarolta, MOLNÁR Ferenc, MÓRICZ Zsigmond, NAGY Lajos, TÓTH Árpád. A könyv létrehozása TEVAN Andor ötlete volt, felépítése is. Előszót írjon KOSZTOLÁNYI és MAJOR, az utóbbi főleg karikatúráiról nyilatkozzék. A képek aláírását az ábrázoltak végezzék; minden író megkapta karikatúráját, rávezette arról alkotott véleményét, melyet aláírásával szignált. Ez az elgondolás számos szellemes, trefás írói ötletet szült, és valóságos autográf-gyűjteményt eredményezett. HELTAI például így írt: „Remélem, hogy sem erről a rajzról, sem az alája írt elmés ötletéről nem fognak rám ismerni.”² KOSZTOLÁNYI: „Nem ismerem.” — MOLNÁR Ferenc: „Rosszabb művek alá is odaírtam a nevemet, miért húzódnám ezúttal?” Külső forma, szöveg, illusztrációk szerencsés találkozása jellemzője e kiadványoknak.

A karikatúrák néhányá már MAJORNÁL készen volt, mikor TEVAN megtekintve azokat, kiadásukat elhatározta. Tanúskodik erről ADY karikatúrája, melynek első kompozícióját MAJOR 1910-ben készítette a költő számára. (1. ábra.) ADY ugyan nem rendelte meg, csupán a pályája kezdetén levő, nyomorgó művészt akarta pártolni, mert a karikatúrát „talentumos dolognak érezte” és nagyon tetszett neki.³ Ugyanennek a karikatúrának a változatát látjuk a *Panoptikum*ban, rajta a költő aláírása, a művész szignatúrája, egyéb ADY-sorok nélkül. (2. ábra.)

Miként ADY, TEVAN is felismerte MAJOR tehetségét és éppen a *Panoptikum*mal fordította az autodidakta rajzoló- és festőre a közfigyelmet. MAJOR e mű megjelenése után még nem maradt el a csabai kiadótól, csupán külföldre való távozásakor szakadt meg közös munkájuk; a kiadványok borítólapjának, tartalmának illusztrálásához továbbra is művészi tanácsaival járult. Illusztrátora lett az 1913-ban megindított, könyvművészetünkben fordulatot jelentő, amatőr TEVAN-sorozat második s talán legszébb darabjának, KRÚDY Gyula: *Aranykézűtcai szép napok* c. művének. Ez az annyi szeretettel, művészi képességgel létrehozott sorozat jelöli ki TEVAN Andornak tiszteletreméltó helyét a becses hagyományokban gazdag magyar tipográfia történetében.

1913. márc. 9-én a *Világ* már így írt róla: „Olyan kiadó, aki nálunk egészen ritka típusú. Sokat járt külföldön, van ízlése és szakműveltsége, amellet nagyon szereti

¹ MAJOR Henriknek hasonló rajzait adta ki TEVAN a következő művekben: MAJOR Henrik — KÜRTHY György: *Komédiások*. Békéscsaba, 1911. — UNDI Imre: *Változatok a bőrdiványon*. Békéscsaba 1914. E művek címlapjai is MAJOR-rajzok.

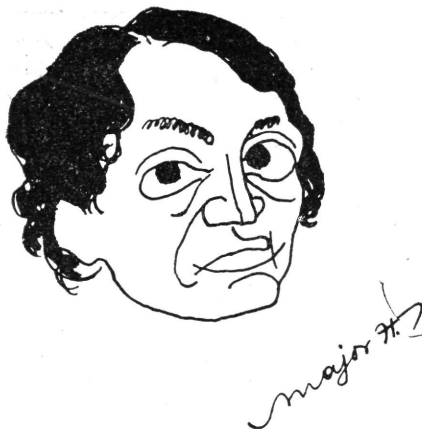
² Az idézeteket lásd a szíln. oldalakon, az ábrázoltak betűrendjében.

³ *Magyar rajzolóművészek*. Szerk. PÉRELY Imre. Bp. 1930. 111., 127., 142. p. — vö. még: BÁLINT Aladár: *Major Henrik Panoptikum*a. Nyugat. 1913. 855–856. p.

és érti az irodalmat. Egy csöndes magyar városkában, alig egy éve foglalkozik azzal a gondolattal, hogy külső megjelenésében európai nivójú könyveket teremtsen. Tevan Andor a vidékre ment könyvkultúrát csinálni. A vidéki jelzet nem árt neki, mert rövid fennállás után immár a Tevan név márkát jelent.” Már az egyforma, 18 cm-es kötetekkel, ugyan fűzve, de mindig művészi címlaprajzokkal, jól olvasható, szép nyomással megjelenő *Tevan Könyvtár* is feltűnést keltett. Az amatőr-sorozat a szakmájában jártas, lelkiismeretes tipográfus munkájánál jóval több volt: könyvművészeti alkotása.

1913–1948-ig 14 amatőr-kötet jelent meg Békéscsabán: KOSZTOLÁNYI Dezső: *A szegény kisgyermek panasza*, KRÚDY Gyula: *Aranykézutcai szép napok*, KÁRMÁN

József: *Fanni hagyományai*, FAZEKAS Mihály: *Ludas Matyi*, GYADÁNYI József: *Egy falusi nótárius budai utazása*, CSOKONAI: *Lilla és azután A csókok*, KISFALUDY Sándor: *Regék a magyar előidőből*, KISFALUDY Károly: *Tollagi János viszontagságai*, PETŐFI Sándor: *Az apostol*, FÁY András: *A különös végrendelet*, VÖRÖSMARTY Mihály: *A két szomszédvár*, HELTAI Gáspár: *A bölcs Esopus és másoknak fabulái*, ANATOLE FRANCE: *Jacques Tournebroche, vagyis Nyársjorgató Jakab meséi*.

1. ábra. MAJOR Henrik 1910-ben készített karikatúrája Ady Endréről.

35 esztendő termése, átlag két és félévenként egy-egy könyv, talán kevésnek látszik. Törést jelentett azonban a két világháború. A legtermékenyebb esztendő volt 1920.

Az amatőr-sorozat minden tagja egyéni külsőt visel, mégis vannak közös sajátságai: a címlapot követő oldal felső jobbsarkában valamennyi kettős körben TA ikerbetűt, a csabai mester nyomdászjegyét tünteti fel. Valamennyiük kolofonja van, mely tartalmazza a példányszámot, a megjelenés helyét és idejét, a címlaprajzolónak, illusztrátornak, egyszóval a könyvdíszítő művésznek a nevét.

Az első, KOSZTOLÁNYI műve halványzürke köntösben, a fedőlapon az író aláírásának a reprodukciójával jelent meg. A belső címlapon a szerzői név piros betűkkel, a címelemek fekete betűkkel olvashatók. A mű kéziratául a *Modern Könyvtár* 1910-es kiadása szolgált. A versek első sorai piros iniciáléval kezdődnek. Illusztrációk nincsenek. A könyvet egyensúly és harmónia jellemzi. A tipográfus mellőzött minden plasztikus díszet, név és cím, a kiadás jelzése az egész címlapot egységesen osztják. Hasonló elegancia jellemzi a belső szövegnyomást is: a betűk tiszták, a tükör nyugodt. Egykorú szaklapunk, a *Könyvtári Szemle* szerint „ámbár a kötéstől kezdve a betű metszéséig minden külföldi ízlést árul el, de finom ízlésű, nemes arányú, gondos munka.”⁴

1916-ban TEVAN KRÚDY Gyulával szerződik: egyik legszebb novellagyűjteményének, az *Aranykézutcai szép napok*nak első kiadására. Mennyire szerethette irodalmunkat a csabai tipográfus, ha a háború tombolásának idején, olyan szakaszban, melyről KRÚDY is azt állította: „rendkívüli körülményeknek kell összejátszaniuk, hogy Magyarországon az új könyv vevőre akadjon”,⁵ kockázattól nem félt, áldozattól nem riadt

⁴ NÁDAI Pál: *Modern magyar amatorkönyvek*. Könyvtári Szemle. 1914. 127–132. p.

⁵ KRÚDY Gyula: *Nemzeti ideál Pesten*. Bp. 1915. 95. p.

vissza. E műnél mutatkozott meg először, hogy mennyire alkotótársává lett az írónak, illusztrátorával együtt. Érezni, hogy művészet és mesterség terén egyformán kezében tartotta a vezetést: a betűtípus, a könyvdíszeknek, illusztrációknak méretei, a helyes választott eljárások, a nyomdai kivitelezés módja tanúskodnak erről.⁶ Az illusztrációkat, mint általában, együtt tervezte a művésszel.⁷ A címlap valóságos kis remek: az írásos betűkből alkotott címelemek arányos elosztásából nyert téren helyezkedik el a gyönyörű színes címlapkép. (3. ábra.) Az írói mondanivaló művészi átélése már itt elkezdődött: Estella, a szépséges aranyművesné szerelmesével, az ifjú írótitánnal sétál az Aranykéz utcában... Biedermeier ízű líraiság árad a kosztümös figurákból. Kávébarna és mélyzöld bársony tónusa dominál a képen, melyet lágyan hangsúlyoz a fehérén tartott környezet. Az egészet téglalap alakú, hullámvonalas virágfűzér keretezi, felső részén az utat jelző „aranykézzel”. A belső címlapi és a szövegközti, fekete fametszetek apró, finoman kidolgozott képecskék. A 26 novella mindegyikéhez kétőt, sőt hármat is készített MAJOR. A „Vadlúd kisasszony” hetyke, sarkantyúpengető Don Gunárosza vagy a szegény kis ház, amilyenben a „makkdisznó lakhatik”, mennyire kifejezik a KRÚDY-hóstit, a KRÚDY-hasonlatot. Képek hiteles hangulattal, melyek ugyanakkor tolmácsolják az író stílusát, sőt nyelvét is. Korát és társadalmát: a sípládázó öreg, a cirkuszművésznő, a táncoló kupecsek. A könyv egyik legszebb képe a tovaíramló élet szimbóluma: biedermeier kosztümös, vágatató lovas. E kompozíciók úgy festik alá a szöveget, mint a kísérőmuzsika szokta a drámákat. Ismerve a karikaturista kemény realizmusát, bámulatba ejtő e lágy romantika.

2. ábra. ADY karikatúrája a Panoptikumban.

100 példányban jelent meg a mű, egy év múlva második kiadása is. KRÚDY kézhez véve szerzői példányát, mámoros lelkesedésében, 1916. júl. 27-én expresszlevélben üdvözölte a kiadót: „Kedves Tevan Úr! Hálás köszönet! El vagyok bűvölve! Ezt a szépséget soha nem reméltem! Ezt a remeket, amely az Ön bűvészkamrájából előkerült a napvilágra! Ön varázsló, lellem! Szeretném megcsókolni a munkásai kezét! Aki látja a könyvet, torkán akad a szó a meglepetéstől. Öleli barátja Krúdy Gyula.”⁸

1917-ben *Ludas Matyi* volt a 4-ik amatőr TEVAN-kiadvány.⁹ A könyv formáját, szerkezeti felépítését tekintve, kéziratául az 1817-ben, 100 esztendővel korábban, Bécsben megjelent kiadás szolgálhatott. A bécsi kiadásban F. S. GÖBWART, bécsi miniatür-

⁶ KRÚDY Gyula: *Aranykézutcái szép napok*. Novellák. MAJOR Henrik fametszeteivel. Békéscsaba 1916. 4, 208, 4 p. 21 cm.

⁷ TEVAN Andor több kiadványának címlapját, könyvdíszeit is maga rajzolta, így pl. KOSZTOLÁNYI Dezső: *Mágia* c., 1912-ben megjelent művét, KÁRMÁN József: *Fanni hagyományait* (1916) stb.

⁸ KRÚDY Gyula levele TEVAN Gábor birtokában van. Adataiért ezúton is köszönetet mondunk.

⁹ FAZEKAS Mihály: *Ludas Matyi*. Regé. DIVÉKY József fametszeteivel. Békéscsaba 1917. 36,4 p. 21 cm. — vö. még: NAGY Zoltán: *A modern magyar könyvillusztráció*. Magyar. Könyvszle. 1937. 137–152. p., PÉRELY i. m. 143. p. — DIVÉKYRŐL I.: KNER Imre. Magyar Grafika. 1921. 33–35. p., GERGELY Jenő. uo. 1930. 174–175. p., CS[ATKAI] E[ndre]. Szabad Művészet. 1952. 600–601. p.

festő és rézmetsző — bár igyekezett Döbrögit és huszárjait magyar katonai viseletben ábrázolni, s Matyjáráról sem hiányzott a „póri” gúnya — a bécsi metszetek technikájával együtt, azok stílus- és hangulati tényezőit is rávitte 4 illusztrációjára, valamint a miniatúr címlapképre is. Korának német nemesi otthonát, a német birtokos környezetét tolmácsolta. A csabai tipográfus és illusztrátora, DIVÉKY József helyesen megérezte ennek visszásságát, a *Ludas Matyi* műben rejlő, életerőtől duzzadó realizmust, a múlt századeleji kemény jobbágyorsot. DIVÉKY meleg, sárgásbarna tónusú fametszeti tehetséggel és hűséggel tolmácsolták e népi és politikai tárgyú művet. Az egytől-egyig magyaros kompozíciójú címlapvignetták, fejlécek és záródíszek harmonikusan hozzájárultak a népi hangulat felkeltéséhez. E kiadásban is 4 illusztráció van, ugyanazokkal a jelenetekkel, mint GÖBWARTÉI, de ízig-vérig magyar művészi alkotások (a verés-jelenetek). GÖBWART metszetei felírásokkal magyarázzák a képeket, DIVÉKY korában a mű már az olvasók közkincese, nincs szükség magyarázó aláírásokra, csupán szignatúráit metszette ki.

1918-ban, a háború utolsó esztendejében, ugyancsak DIVÉKYnek, czúttal kék tónusú illusztrációival *Egy falusi nótárius budai utazását* adta ki TEVAN az amatőrök számára.¹⁰ Kéziratul az 1790-i WÉBER Simon Péter-féle pozsonyi kiadás szolgált. A színes metszettel ékes címlap: a táltosán Buda felé nyargaló nótárius a magyar mese- és mondavilágnak, népünknek egészséges humorát tükrözi. (4. ábra). DIVÉKY valóságos „magyar képeskönyvet” készített: rengeteg leírást, jelenetet ábrázolt, még a fejlécek, záródíszek is figurás képek. A képelosztás mindenütt arányos, artisztikus. Tipográfus és illusztrátor a XVIII. század társadalmát átszűrtek koruk szemléletén, korhamisítás nélkül. Ezáltal friss vérkeringést vittek a műbe. Az egyes jelenetek előképeiül a XVIII. század metszetei szolgáltak. A nótárius karakán alakját annyira közelünkbe hozzák, hogy szinte GÁRDONYI Göre Gáborának rokona, annak szatirikus élc nélkül. Az illusztrációk felfogása hasonló a *Ludas Matyi*ban levőkhöz, bár a mű témájához simulva, realizmusuk lágyabb. A metszetek színe kék, ami TEVAN műértésével függ össze: „Több színpróbát alkalmaztam, azonban mindenképpen az jött ki, hogy a kék színnél kell maradnom — írta egykorú levelében Bécsbe DIVÉKYnek. Épp ez az, ami fölött egyszer személyesen is beszélgettünk, ami a magyar könyvet a némettől megkülönbözteti. Az én szemem valahogy mindig azt kívánja, hogy változatosság legyen a könyvben. A kiséknek feketével való nyomása túlságosan monotonná tette volna az egész munkát, míg így a magyar vér elevenége lüktet benne. Nem kell elfeledni, hogy a magyar nép kedvence, lehet mondani nemzeti színe volt mindig az ultramarin kék. Várom véleményét erre vonatkozólag.” DIVÉKY először kételkedve fogadta e színtervet, majd a próbaívek kézhezvétele után bevallotta: nem is képzelte, hogy ilyen jó lesz, ilyen kifejező.¹¹ A mű színes linoleumdúcait TEVAN készítette.

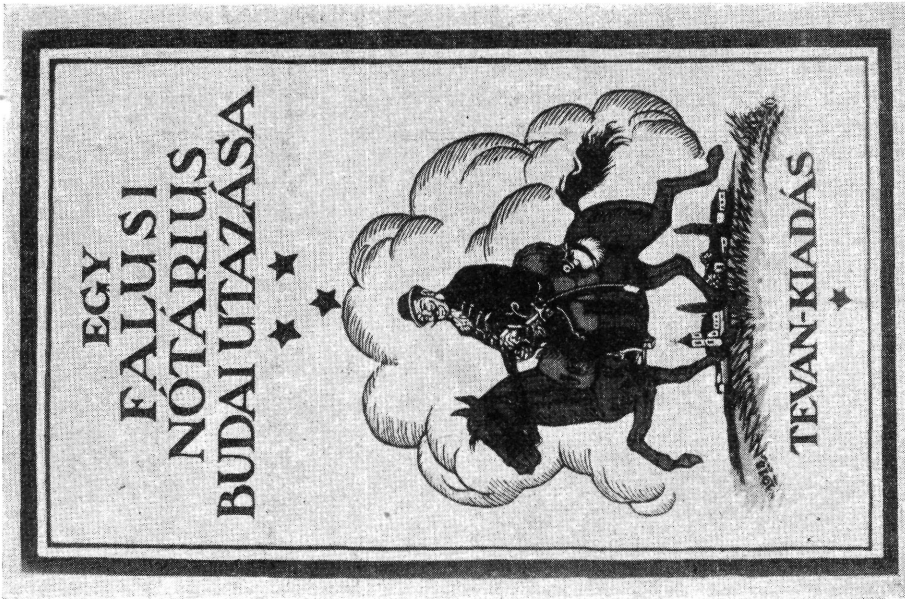
DIVÉKY a nyomdai előállításkor Bécsben lévén, csak a címlapképet szignálhatta, és a szövegköztiéket közül néhányat D monogrammal jegyzett. A tipográfiai munka nem marad az illusztrációk mögött: a lap- és tükörmérethez igazodó betűk, a vesszorok csoportosítása, a betűritkítás megadják a könyv harmóniájához szükséges tónusértékeket.

Mondottuk, hogy 1920 az amatőr-kiadványok szempontjából a csabai nyomda legtermékenyebb éve. Ekkor tűnik fel TEVAN művészi munkaközösségében tehetséges festő és grafikus rokona: KOLOZSVÁRI Sándor. Békéscsabán telepedett le, s a köztudat, szorgalmas működése nyomán, csakhamar a nyomda belső munkatársai közé sorolta.¹²

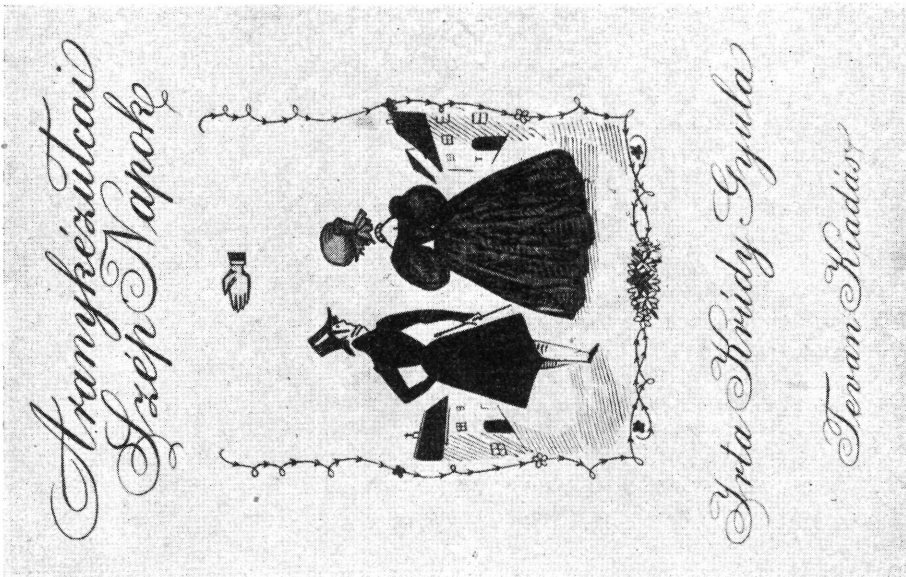
¹⁰ [GVADÁNYI József]: *Egy falusi nótárius budai utazása*. [Illusztrálta DIVÉKY József. Békéscsaba] 1918. 197 p. 25 cm.

¹¹ Az idézett levelek TEVAN Gábor grafikumművész tulajdonai.

¹² PÉRELY, i. m. 137., 167. p. — vö. még NAGY Zoltán. i. h.

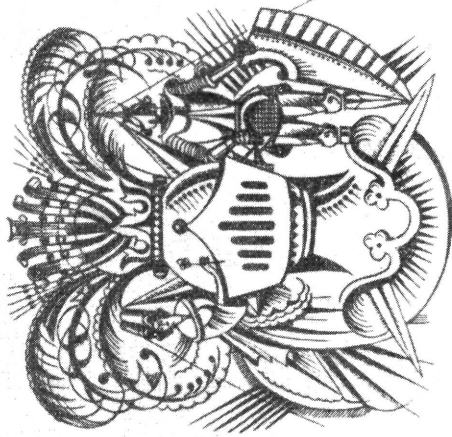
4. ábra.

3. ábra.

A KÉT
SZOMSZÉDVÁR
NÉGY ÉNEKBEN

IRTA
VÖRÖSMARTY MIHÁLY

TEVAN-KIADÁS

5

kis folyosóra megyek utána, s egy úr haragosan elállja útamat, kérdvén: én fűtültem-é? Igen is! felelék biztosan. Arra ő felzúdul, fenyítlni kezd, miként mérém a köztársaságot zavarni s hogy

tettemért adóznom kell. Hasztalan kértem, hogy compescálja nyelvével, folyvást dörgött s nevemet kérde: de én okos voltam s nem mondtam meg — löbb ember szorongt össze, s mind ellenem voltak: már már szepegni kezdék, akkor Lépfalvi törtet elő, megpanaszolom a dolgot, ő azon haragos urat hátra vonja s minekelőtte magamhoz térek, a nagy zugás neveltségben oszlik fel.

5. ábra. KISFALUDY Károly: Tollagi Jónás kifűtűüll
a színésznlót

6. ábra.

1920-ban, többek közt, KOLOZSVÁRIVAL adta ki TEVAN a 9-ik amatőr-kötetét: KISFALUDY Károly *Tollagi Jónását*.¹³ Kézirata az 1881-es TOLDY-féle kiadás volt. Könyvdíszei, szövegeképei egyaránt KOLOZSVÁRI fametszetei. E kötet formája, szerkezeti felépítése nagyon hasonlít a TEVAN-kiadásban megjelent GVADÁNYIHOZ; indokolt, hiszen mindkettő humoros elbeszélés, bár KISFALUDY prózában. Itt is elvonulnak az olvasó szeme előtt falut, várost, figurát, bált ábrázoló fejlecek. A címlapvignetta: papírtekerces és tintatartó, a záródíszek: galamb-, levél- és rózsamotívumukkal egyformán a tartalomra utalnak. A 12,9×11 cm-es, fekete-fehér tónusú szövegeközi fametszetek arányos elosztásban illeszkednek az öregbetűs antiquákából komponált, mesekönyv-oldalakra emlékeztető tükörbe.

Ezek az illusztrációk mesterük sokoldalú rajzkészségét, fantáziáját, humorérzékét, stílusképességét igazolják. Realizmusuk még rusztikusabb, mint DIVÉKYÉ, gondolunk például a Tollagival felborult kocsii jelenetére vagy a havas árokba zuhant Tollagira. Egy kép sem nélküli a komikumot: a színházban egymaga füttyülő Tollagit (5. ábra.) vagy Tollagi házasságát Rózájával nem lehet mosolygás nélkül szemlélni. A szerző: KISFALUDY sem „rajzolta” meg szellemesebben. Mindenütt széles, nagy vonalak, a lényeg kontúrjai, a fehér és fekete művészi játékával; s mindez e képeket könyvkultúránk kiemelkedő darabjai közé sorolja.

1925-ben, VÖRÖSMARTY születésének 125 éves fordulóján, TEVAN *A két szomszédvár* c. eposzát adta ki bibliofil sorozatában, KOLOZSVÁRI színes illusztrációival, fekete címlapvignettáival és fekete fejleceivel ékesítve.¹⁴ (6. ábra.) Már a könyv kötése: piros kecskebőr, neoklasszikus stílusban aranyozva, közepén domborított vignettával, bordás háttal elárulták a kettős ünnepet: a költőt és a könyvét. A mű díszítő elemei hivatalos voltak a rég letűnt lovagkor hangulatát felidézni, mégpedig expresszionista stílusban. A 4 színes illusztráció jelenetei: Tihámér párviadalai és találkozása Enikővel, Enikő és bátyja: a tört átnyújtó Simon, messzemenően kifejezik, hogy a rajzolóművészt mennyire megihlette a mű drámai ereje, feszültsége, milyen mélyen hatolt annak poétai szépségeibe. A mozgás dinamikája, fény, árnyék és csillogó színek csodálatos elevensége oly meggyőzőek, hogy a szemlélő szívesen hiszi: a lovagkor romantikáját a képzőművészetben az expresszionizmussal lehet leghűbben kifejezni. A képek külön oldalakon, a művész szignatúrájával jelentek meg. Szövegnyomás, betűsűrítés a tónusértékekkel simul a fejlecek ornamentikájához, illusztrációkhoz, melyet azok stílusa megkíván. A kiadás kéziratával az 1884-ben GYULAI Pál gondozásában megjelent mű szolgált.

1943-ban ünnepelte a TEVAN-nyomda 40 éves fennállását, ennek emlékeztére adta ki HELTAI Gáspár: *A bölcs Esopus* c. művét. Gazdag illusztrációit a 200 évvel előtte megjelent *Aesopi Phrygis et aliorum fabulae* c. könyv ismeretlen mestertől származó fametszetei után készítették újonnan; betűje az eredeti XVIII. századi matricáról öntött Didot-antiqua. A könyv számára külön e célra gyártott papírt a Diósgyőri Papírgyár. Megjelenésekor a Magyar Bibliophil Társaság az „év legszebb könyvévé” avatta. A felszabadulást követő harmadik esztendőben, 1948-ban érte meg második kiadását.¹⁵

¹³ KISFALUDY Károly: *Tollagi Jónás viszontagságai*. Illusztrálta KOLOZSVÁRI Sándor. [Békéscsaba] 1920. [4] 68 [2] p. 29 cm.

¹⁴ VÖRÖSMARTY Mihály: *A két szomszédvár*. Illusztrálta KOLOZSVÁRI Sándor, [Békéscsaba 1925]. 64. p. 4 t. 22 cm.

¹⁵ HELTAI Gáspár: *A bölcs Esopus és másoknak fabulái és oktató beszédei...* mely fabulákat egybeszerkesztette és Kolozsvárott anno 1566 kiadta — a mai olvasónak átnyújtotta KELETI Artur. Békéscsaba 1943. 155, 5 p. 29 cm. — E mű méltó lett volna hosszabb ismertetésre, minthogy azonban éppen a Magy. Könyvszle 1944. 1. száma foglalkozott vele kimerítően, eltekinthetünk attól, vö. még: Nemzeti Ujság. 1943. dec. 19., Pesti Hirlap 1943. dec. 22., Kis Ujság. 1944. jan. 12., Magyar Nemzet. 1944. febr. 26., Ujság. 1944. márc. 1., Magyar Csillag. 1944. márc. 15.

1948-ban a csabai nyomda mestere reménytől és munkaszeretettől indítva, lelkesedéssel folytatta a munkát: megjelentette Anatole FRANCE *Jacques Tournebroche, vagyis Nyársforgató Jakab meséi* c. művét.¹⁶ KELETI Artur – a tipográfusnak egyik leghozzáértőbb művészi tanácsadója és mindvégig barátja – fordította, HINCZ Gyula száznál több színes rajzzal díszítette. Ehhez is külön gyártott papírost a Diósgyőri Papírgyár. A könyvet tipografizálta, a színes képnyomtatási munkát vezette, s a színező linoleumdúcokat készítette TEVAN Andor, „Készült a Nyomda Dolgozóinak lelkes munkájával 1948 karácsonyára” – hirdeti büszkén a kolofon. A könyv betűtípusa szintén az eredeti XVIII. századi matricáról öntött Didot-antiqua.

Illusztrációit legtalálóbban RABINOVSKY Máriusz jellemezte: „Hincz rajzai a könyvillusztrálás kecesesen torz remekei, szellemesek s boszorkányos rajztudáson alapszanak. Miként a mesékben, bennük is megvan a hahotázó kritika, a csúfondáros vélemény társadalomról, egyénről, egy még ma is létező kultúra fonákságairól, álszenteskedéseiről... Itt valóban nemes művesek dolgoztak együtt.”¹⁷ A könyv valóban műalkotás: a legnemesebb képeskönyv, mellyel valaha felnőtteket „meglepett” tipográfus. Első pillantásra az illusztrációknak meseértékük van, de a szöveggel együtt érzékelve, mély, sokszor elmésen gúnyolódó tartalmuk, rendkívül művészi színvonalon. Stílusuk a FRANCE által megidézett régi francia kor, melyből lépten-nyomon a mi korunk villan ki, a mi társadalmunk, akárcsak az írónál. E könyv még megjelenése évében meghozta a csabai mesternek a Pro Arte kitüntetést.

Seregszemlénk végéhez érve, meg kell emlékeznünk TEVAN Andornak az Ifjúsági Kiadónál végzett munkásságáról. Nagy tudását, művészi képességeit, gazdag tapasztalatait értékesítette többek közt a KASS János illusztrációival megjelent CERVANTES: *Don Quijote*, a HINCZ-illusztrációkkal díszített WEÖRES Sándor: *Bóbita* c. gyermekkönyvek kiadásánál. A gyermekkönyv szívügye is volt, igazolják saját kiadványai és a fentemlítettek.¹⁸

TEVAN Andor a jól teljesített kötelesség tudatával halhatott meg. Főleg azzal a tudattal, hogy klasszikus íróink újabb kiadásaiival, kortársíróink, grafikusaink bemutatásával, megszerettetésével, felkarolásával szolgálta a magyar kultúra kontinuitását, hozzájárult annak az egyetemes emberi művelődés történetében való elhelyezkedéséhez.

Még ebben az esztendőben napvilágot lát majd egy mű: *A könyv évezredek útja* címen, melynek ezúttal nem tipográfusa, hanem szerzője TEVAN Andor. Felöleli mindazokat a történeteket, törekvéseket, fejlődésbeli eredményeket, melyek a könyv kialakulásában, művészi magaslatra való emelkedésében napjainkig bekövetkeztek, s ugyanakkor megsejteti a jövő távlatait is. A csabai mester utoljára saját könyvéhez akarta elkészíteni a színező linoleumdúcokat, a címlaptervet, a tipografizálást, kicsivel korábban távozott el. Most fia, szakmájának örököse: TEVAN Gábor fejezi be.

D. SZEMZŐ PIROSKA

¹⁶ Anatole FRANCE: *Jacques Tournebroche vagyis Nyársforgató Jakab meséi*. Ford. KELETI Artur. [Békéscsaba] 1948. 138 [6] p. 29. cm.

¹⁷ A könyv borítólapjának belsején olvasható.

¹⁸ GYÖNGYÖSI János: *Cincogó nép háborúja*. KOLOZSVÁRI Sándor illusztrációival. Békéscsaba év n., GYÖNGYÖSI János: *Lánc, lánc eszterlánc*. KOLOZSVÁRI Sándor illusztrációival. Békéscsaba, é. n. stb.